

den' worden gelijkgesteld met 'zes dagmaal 45 ½ roede' zonder dat men uit de tekst het juiste getal kan opmaken).

In feite zou een hierbij aansluitende studie over het landbouwbedrijf wenselijk zijn geweest. De enkele bewaarde rekeningen worden terloops wel hier en daar geciteerd, maar nergens worden zij systematisch benut noch voor de landbouwwitbating, noch voor een studie over de financiën van de begijnengemeenschap.

Een gebrek aan aansluiting bij de huidige problematiek van het historische onderzoek en aan vertrouwdheid met de algemene wetenschappelijke literatuur die daarmee samenhangt valt wel meer op in deze bundel. Dit is helaas ook het geval bij de overigens belangwekkende bijdrage van W. Schroeven over 'Het Aarschots begijnhof en zijn betrekkingen met de stad'. Vermelden wij tenslotte nog het hoofdstuk van architect J. Meeus over de 'bouwgeschiedenis van het Aarschots begijnhof en T. J. Gerits' 'Kunsthistorische aantekeningen over de Aarschotse begijnhofkerk', die onze competentie als historicus volledig te buiten gaan. Ook voor de geschiedenis van handel en nijverheid zijn zij niet zonder belang.

Ondanks de onmiskenbare en talrijke detailfouten, is deze bundel in zijn geheel een kostbare bijdrage voor de plaatselijke geschiedenis, kunstgeschiedenis en familiekunde, maar ook in een breder kader zullen de Aarschotse gegevens bouwstoffen en vergelijkingspunten leveren voor beoefenaars van de meest diverse disciplines. Men kan Aarschot slechts benijden om een heemkundige kring die tot een dergelijke uitgave in staat is.

R. van Uytven

R. Doehaerd en F. Daelemans, m.m.v. F. de Nave en J. P. Peeters, *Cijnsgronden te Herzele, 14de eeuw*, I, *Het cijnsboek van de heerlijkheid*, II, *Het goederen- en cijnsboek van Saint-Ghislain* (Brussel: VUB-uitgaven, 1978, lxvi + 73 blz., 200 BF); F. Daelemans, *Repartitie en exploitatie van het areaal te Herzele, einde 14e - begin 15e eeuw* (Brussel: VUB-uitgaven, 1977, 137 blz., 200 BF); V. Meyhuys en F. Daelemans, *De oudste domeinrekeningen van Herzele, 1386-1394* (Brussel: VUB-uitgaven, 1979, xliii + 135 blz.).

In de reeks Herzele-dossiers uitgegeven door het Centrum sociale structuren en economische conjunctuur (Vrije Universiteit Brussel) verschenen de dossiers 5, 6 en 7 die de neerslag vormen van een reeks colleges historische kritiek middeleeuwen onder leiding van mevrouw prof. dr. R. de Bock-Doehaerd en van een licentieverharideling (V. Meyhuys) die bij het onderwerp van de colleges - sociaal-economische geschiedenis van een laatmiddeleeuwse heerlijkheid - aansluit. Men kan zich bijzonder verheugen over het feit dat dankzij de activiteiten van voornoemd centrum de resultaten van een soort onderzoek dat te zelden de seminaries waarin het tot stand is gekomen verlaat, voor een bredere kring toegankelijk worden. Dat een dergelijke snelle en goedkope wijze van uitgeven niet steeds samengaat met het afleveren van kwaliteitsprodukten werd reeds bij een gelijkaardige reeks publikaties voor de hedendaagse sociale geschiedenis opgemerkt¹. Alvorens na te gaan of dit ook hier niet het geval is, verdienen de onderzoeksresultaten nader beschouwd te worden. Dossier 5 bevat twee tekstuittgaven: het oudst bewaarde cijnsboek van de heerlijkheid Herzele vanaf 1386 (1-39) en het goederen- en cijnsboek van dé bezittingen te Herzele van de Sint-Ghislainabdij (nabij Mons in Henegouwen) uit het begin van de veertiende eeuw

1. J. de Belder, 'De Gentse textielarbeiders in de 19e en 20ste eeuw', *Tijdschrift voor geschiedenis*, XCII (1979) 192.

(40-45). Beide werden voorzien van een index van persoons- en plaatsnamen (47-72). In de inleiding tot de eigenlijke tekstedities wordt uitvoerig stilgestaan bij het totstandkomen van voornamelijk de eerste tekst. Tijdens de Gentse oorlog van 1379-1385 had Zegher, heer van Herzele, een niet onbelangrijke leenman van de Vlaamse graaf, openlijk partij gekozen voor de opstandige stad, tegen zijn leenheer. Kasteel en heerlijkheid van Herzele werden dan ook in 1380 door grafelijke legerbenden verwoest en de bezittingen van Zegher van Herzele geconfiscieerd. Het cijnsboek dat vanaf 1386 opgesteld werd, is de schriftelijke neerslag van de inspanningen die de vorstelijke (ditmaal Bourgondische) administratie zich via haar rekenkamer en baljuws ter plaatse heeft getroost om de vooroorlogse verhoudingen binnen de heerlijkheid opnieuw tot leven te wekken; de administratieve documenten over het beheer van de heerlijkheid waren in 1380 immers samen met het kasteel in de vlammen opgegaan. Bij dit alles staan de auteurs zeer lang stil bij het achterhalen van de motieven die Zegher van Herzele in het Gentse kamp gedreven hebben en bij het blootleggen van de beweegredenen tot de (politieke) moord waarvan hij in 1384 te Gent het slachtoffer werd (ii-xxvii). We komen hier verder op terug.

Dossier 6 bevat de verwerking van voornamelijk het materiaal uit dossier 5, aangevuld met gegevens uit cijnsregisters van de kerk en het hospitaal van Herzele. Dit liet de auteur, F. Daelemans, toe 80% van het grondbezit van Herzele te reconstrueren, 62% bleek cijnsplichtig te zijn. Hoofdkenmerk van de sociaal-economische structuur van Herzele op het einde van de veertiende begin vijftiende eeuw was een ongenadig ver doorgedreven percelering van het beschikbare areaal wat de meerderheid van de bevolking veroordeelde te leven op bedrijven die niet veel meer dan het strikte bestaansminimum konden opbrengen. De bebouwing was dan ook zeer intensief, aanvullende niet steeds strikt agrarische bedrijvigheden vulden het inkomen wat aan. De conclusie luidt dan ook dat veel elementen van de sociale verhoudingen die in de negentiende eeuw te Herzele aanwezig waren, reeds op het einde van de veertiende eeuw vastgelegd werden (55). Uitvoerige bijlagen, namelijk: oppervlakte cijnsgronden en te betalen cijns per cijnsplichtige (76-86), de ligging van cijnsgronden per veld (87-109), ligging van de hofsteden (111-118); en een aantal kaarten en grafieken (127-137) ronden dit dossier af.

In dossier 7 bieden V. Meyhuys en F. Daelemans een uitgave aan van de zeven bewaard gebleven rekeningen voor de heerlijkheid Herzele uit de veertiende eeuw. Deze rekeningen bestrijken de periode 1386-1396 en omvatten dus de periode van (administratieve) heropbouw, waarin gepoogd werd de gevolgen van de Gentse oorlog ongedaan te maken (cf. supra). In de inleiding tot de eigenlijke teksteditie wordt het herstel van de heerlijkheid gevolgd door de activiteiten die, elk daartoe aangesteld, baljuw en de Rijksse rekenkamer ondernamen (iv-v en xv-xxii). Verder worden inkomsten en uitgaven in hun verloop en samenstelling geanalyseerd (vi-xv) en krijgen we een systematisch overzicht van alle prijs- en loongegevens die deze bronnen rijk zijn (xxiii-xxx). Na de tekstuitleg zelf (1-113) volgen nog een index van persoons- en plaatsnamen (114-125) en een glossarium van (agrarisch-)technische termen (126-134).

Uit dit inhoudelijk overzicht van de Herzele-dossiers 5, 6 en 7 blijkt duidelijk hoe de snelle manier van uitgeven de overzichtelijkheid van de reeks niet gediend heeft: de bronnenuitgaven bijvoorbeeld hadden best gegroepeerd kunnen worden, wat herhalingen in de inleidingen erop (dossiers 5 en 7) had kunnen voorkomen. Van een gebrekkige structuur, ook de integratie van de verschillende aspecten kan nog verder doorgevoerd worden (komt dit in een volgend dossier aan bod?) naar een reeks slordigheidjes die niettemin bij de lectuur ergernis opwekken is slechts een kleine stap. Zo blijft de lezer met zijn vragen zitten wanneer hij de uitgave van het renteboek van Herzele doorneemt: voor elke naam komen

geheimzinnige, en dus intrigerende, afkortingen (A, B, O en zowat alle onderlinge combinaties) voor, waarom worden deze nu eens wel, dan weer niet tussen rechte haakjes uitgegeven (dossier 5, 1-39)? Op pagina xxix van hun inleiding stellen de auteurs dat het hier om een code gaat waarvoor ze de 'aanvaardbare hypothese' (xxix) formuleren dat met bedoelde lettertekens betalingsmodaliteiten gesuggereerd worden. De vraag is waarom deze hypothese 'aanvaardbaar' is? Persoonlijk zijn we ervan overtuigd dat ze meer dan plausibel is, dergelijke afkortingen komen meer voor, in fiscale bronnen bij voorbeeld, zeker wanneer het bronnen betreft die in de praktijk gebruikt en 'ter plekke' bij de inning aangevuld werden. De auteurs laten er overigens geen twijfel over bestaan dat dit ook hier het geval geweest is (xxviii-xxxvi). De hypothese had echter statistisch getoetst kunnen worden door gewoonweg elke post uit de rekening per afkorting te hergroeperen en deze aparte groep af te zetten tegen het geheel en de andere groepen, deze verwerking die ook voor de sociale geschiedenis belangrijke gevolgtrekkingen had kunnen opleveren (dat men cijzen in afbetaling betaalt zegt immers ook iets over de financiële mogelijkheden van de beschouwde cijnsbetaler) zoekt men tevergeefs ook in dossier 6.

Dit dossier, nr. 6, vertoont overigens nog meer slordigheden. Zo gebruikt de auteur reeds op pagina 7 allerlei technische termen uit de agrarische sector (schoofrechten, wandelkoop, praterij enz....) waarvan hij slechts op pagina 38 via de voetnoten 90 en 91 de betekenis aangeeft. Een glossarium ware hier zeker nuttig geweest. In de overzichtslijst van oppervlakte- en inhoudsmaten en munten lezen we dat 4 dagwand = 400 roeden = 1,22 ha en net daaronder 1 dagwand = 0,505 ha en 100 roeden = 0,00305 ha (i). Hopelijk is dit een banale drukfout. Plaatsnamen worden nu eens wel (5) dan weer niet (10) geïdentificeerd. Met de chronologie is op de bladzijden 12-13 ook niet alles even pluis: de oppervlakte van de bezittingen van de H.-Geesttafel uit 1645 wordt zomaar, zonder enige argumentatie, naar de veertiende eeuw teruggeprojecteerd, terwijl voor de oppervlaktebepaling van de bezittingen van de Wilhelmiëten uit Aalst in 1753 wel die scrupules ten tonele worden gevoerd die evengoed voor de bezittingen van de H.-Geesttafel hadden kunnen gelden. De sociale conclusies op pagina 28-29 komen iets te vroeg: waarom zich aan uitspraken wagen over het levenspeil van de Herzeelse landbouwers zonder de mogelijkheid van aanvullende inkomens uit niet noodzakelijk strikt agrarische bezigheden onder ogen te nemen, wat overigens wel gebeurt op pagina 49? De statistische basis voor een uitspraak als 'de indeling van de bevolking volgens de waarde van de betaalde hoofdstoel' (53), namelijk welgeteld zeven gevallen mag wel even duidelijk gesteld worden als men even verder op basis hiervan iemand 'bij de massa van het gewone volk' rekent. Figuur 3 (129) tenslotte ware beter in de vorm van een Lorenzcurve gegoten, vermits men toch met cumulatieve procenten gewerkt heeft: de grafiek zou niet alleen eenvoudiger te interpreteren zijn maar ook meer mogelijkheden tot onderling vergelijken met ander onderzoek bieden.

In dossier 7 had duidelijk mogen worden gesteld wat precies verdingde prijzen zijn (xxvi), niet in het minst omwille van de inhoudelijke implicaties die dit heeft, gezien hun gemiddeld lager niveau dan marktprijzen².

Wat nu de analyse van de drijfveren van Zegher van Herzeles handelen in het opstandige Gent aan het einde van de veertiende eeuw betreft - zoals reeds gesteld wordt daaraan in de inleiding tot de tekstuitgave in dossier 5 ruimschoots aandacht besteed - de hoofdlijnen

2. A. E. Verhulst, 'Prijzen van granen, boter en kaas te Brugge volgens de 'slag' van het Sint-Donatianskapittel (1348-1801)', C. Verlinden, e.a., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, II-A (Brugge, 1961) 6-11.

van de analyse van voornamelijk verhalende bronnen kunnen zonder veel bezwaar onderschreven worden. Toch nog de volgende opmerkingen: is de 'persoonlijke situatie' (xxvii) die van Herzeles engagement pro Gent bepaald had niet nader te omschrijven door de figuur duidelijker te situeren in de verschillende facties die binnen de stad elkaar bekampen? (de auteurs geven er zelf talrijke verwijzingen naar: vi-vii, x-xv en xxii-xxiv. Speelt Van Herzele zelf geen actievare rol daarin, zijn de belangen van een familie die kennelijk al enkele generaties in het milieu van de Gentse poorterij vertegenwoordigd is (ii-iv) niet aanzienlijker, dan dat de indruk gewekt moet worden dat Zegher zich zowat tegen wil en dank voor de Gentse kar heeft laten spannen? (xxi).

De moord op Zegher van Herzele kan in dit kader ook een andere betekenis krijgen, meer in de lijn van een aantal kroniekschrijvers die hier wellicht meer op hun woord mogen worden geloofd. Een plotse 'executie' van Van Herzele nadat Ackerman en Van den Bossche handig de volkswoede tegen hem uitgespeeld hadden, lijkt plausibeler, wil men het tegendeel bewijzen dan moet men het bewijs voorleggen dat vier kroniekschrijvers het bij het verkeerde eind hebben en consequent Van Herzele in de rol van de held ondanks zichzelf gestopt hebben. Het argument van de auteurs dat Van Herzele in 1384 stiekem op straat vermoord werd op basis van twee schepenakten uit het jaar 1393 (!) die een pand localiseren met de vermelding 'daer de heere van Hersele ute verstaerf' (xxvi) houdt geen steek: de term 'ute verstaerf' is geen plechtige uitdrukking voor sterven zoals men in voetnoot 103 wil doen geloven, maar een courante uitdrukking in Gentse schepenregisters bij het vermelden van een bezitting die iemand in bezit hield op het ogenblik van zijn overlijden.

De passus uit de 'Rijmkroniek' volgens de auteurs te interpreteren als schijnbeklag van Van den Bossche en Ackerman: 'zij hadden wonderen weten te doen, opdat hij was blijve leven' (xxvi) luidt, na verificatie in de bron, exact: 'Dat hi wonder soude hebben ghedaen, up dat hi ware bleven te live...' ³ en kan ook ironisch geïnterpreteerd worden...

Fundamentele kritiek op dossier 6, de eigenlijke verwerking en interpretatie van de teksten gepubliceerd in dossiers 5 en 7, lijkt mij vervat in de vaststelling dat de auteur weinig aandacht heeft besteed aan de situering van zijn onderzoek in een algemeen Europese context, slechts terloops komt dit even ter sprake (25, 29). Dit is des te meer betreurenswaardig daar het onderzochte materiaal voor onze gewesten een zekere zeldzaamheid bezit, zoveel bronnen over het beheer van lekeheerlij kneden in de late middeleeuwen kennen we immers niet. Dat dit ook aan de conclusies meer draagkracht had gegeven hoeft geen betoog: zoals ze er momenteel bijstaan verraden ze slechts indirect een aanleunen bij een eerder (neo-)malthusiaanse visie, of hoe anders de uitlating te interpreteren dat de sociale verhoudingen uit het Herzele van de negentiende eeuw reeds grotendeels aan het einde van de veertiende eeuw vastgelegd waren (29, 55)? Dat in dit verband de werken van R. Brenner⁴ en G. Bois⁵ in de bibliografie ontbreken is veelzeggend. Uiteraard kan dit op zijn beurt samenhangen met de totale opzet en krijgen we de meer globale, synthetische visie waarbij de Herzèle-dossiers ingepast worden in een ruimer kader misschien in een later dossier. Wat ons terugbrengt tot het uitgangspunt van deze recensie: naast de aangehaalde voordelen die inherent zijn aan een vlugge publikatie kleven aan deze dossiers vele schoonheidsfouten, die helaas niet altijd louter slordigheden zijn, en die aan het waardevolle dat

3. J. J. de Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*, IV (Brussel, 1865) 883, vv. 10143-10144.

4. R. Brenner, 'Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe', *Past and Present*, LXX (1976) 30-75.

5. G. Bois, *Crise du féodalisme. Economie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle* (Parijs, 1976, 412 blz.).

hier zeker ook geboden werd afbreuk doen. Een latere, meer geïntegreerde en uitgewerkte publikatie ware verkieslijker geweest, want wat is nu uiteindelijk de zin van het in extenso uitgeven van laatmiddeleeuwse rekeningen en cijnsboeken in een dossier, waar dezelfde auteurs de geboden informatie in de bijlagen van een ander dossier overzichtelijker, toegankelijker, en op minder ruimte hernemen⁶?

Mare Boone

C. Dickstein-Bernard, *La gestion financière d'une capitale à ses débuts: Bruxelles 1334-1467* (Annales de la Société royale d'archéologie de Bruxelles, LIV; Brussel: Société royale d'archéologie de Bruxelles, 1977, 504 blz.).

Nog vóór het jaar dat Brussel zijn millenium vierde, verscheen een studie die wel eens de belangrijkste bijdrage tot de geschiedenis van de Belgische hoofdstad uit de laatste decennia zou kunnen zijn. De auteur had reeds door vorige bijdragen haar meesterschap op dit terrein bewezen.

Het vereist inderdaad een bijzonder meesterschap om een studie aan de stadsfinanciën te durven wijden van een stad die nagenoeg geen boekhoudkundige documenten uit de bewuste periode heeft bewaard, en die een goed deel van haar middeleeuwse archieven heeft verloren. Met een enorme werkkraft en een benijdenswaardige speurzinnigheid heeft mevr. Dickstein de bewaarde cartularia en oorkonden van de stad nageplozen en allerlei niet-stedelijke archieven onder meer van de hertog en van Brusselse kloosters en liefdadigheidsinstellingen doorzocht en daaruit zorgvuldig elke aanduiding en het geringste gegeven gepuurd. Toch heeft de auteur het voorzichtig geoordeeld vooral de institutionele problemen en het beheer van het financieel wezen, de kwalitatieve aspecten dus, in het centrum van de belangstelling te plaatsen eerder dan het louter financiële, kwantitatieve aspect. Door de periode tussen 1334, wanneer voor het eerst speciale stedelijke rentmeesters worden aangesteld, en 1467, wanneer de stad met de troonsbestijging van Karel de Stoute met een autoritairder meester krijgt af te rekenen, als haar werkterrein te kiezen, schijnt het grotendeels dat hier het werk van F. Favresse wordt overgedaan. Het pleit voor de degelijkheid en de grondigheid van de auteur dat de lezer toch dit werk als volkomen nieuw ervaart; het pleit ook voor de bescheidenheid van de auteur dat het daarentegen de lezer niet voortdurend als vernieuwend en verbeterend tegenover Favresse en haar andere voorgangers wordt voorgeschoteld.

Het boek ontvouwt zich als een tweeluik waarin een eerste deel het object van het stedelijk financieel beheer uitbeeldt. Dit betreft in wezen de ontvangsten van de eigenlijke stadskas (accijnzen, renten van het domein, boetes en een goederenstock) en de afzonderlijke kassen van de lakengilde en van de steenwegen. De geringe diversiteit van deze inkomsten, die bovendien bijzonder kwetsbaar waren, konden nooit volstaan voor de onafwendbare en vaak niet te voorziene uitgaven aan verdediging en aan betalingen ten behoeve van de vorst. Beroep op krediet was dus noodzakelijk in de vorm van renteverkoop. Langs het verlenen van renten verwierf de stad bovendien heel wat onroerende goederen.

Het tweede luik geeft een gedetailleerd beeld van de financiële beheerders, de rentmeesters en hun helpers, de klerken en de stadswisselaar, en van de controle van vorst en stedelijke gemeenschap op hun activiteit.

6. Cf. H. Soly, 'Zin en onzin van bronnenpublicaties betreffende middeleeuwse en 16e-eeuwse sociale geschiedenis', *Tijdschrift voor geschiedenis*, XC (1977) 233.